

*Литовченко Світлана,
доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу освіти дітей з порушеннями слуху,
Інститут спеціальної педагогіки і
психології імені Миколи Ярмаченка
Національної академії педагогічних
наук України, м. Київ, Україна*

ФАКТОРИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ОСВІТІ: ЧОМУ ЦЕ ВАЖЛИВО НА ПРИКЛАДІ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

Сьогодні у контексті освіти дітей з особливими потребами, зокрема публікаціях, які висвітлюють нові підходи до визначення особливих освітніх потреб (труднощів), часто використовується термін «фактори навколишнього середовища» («чинники навколишнього середовища») [1].

Розглянемо, що являють собою «фактори навколишнього середовища» і чому це важливо на прикладі дітей з порушеннями слуху.

Наразі у спеціальній педагогіці на часі відмова від «медичної моделі розуміння освітніх потреб», за якої основна увага зосереджується на діагнозі, потреби дитини визначаються орієнтуючись переважно на тип та ступінь порушення (відповідно приймається, що діти з діагнозом «глухота» матимуть «однакові потреби» під час навчання у школі).

На противагу «медичній» виступає «соціальна модель визначення освітніх потреб», що передбачає більшою мірою врахування індивідуальних особливостей розвитку дитини, а також «факторів навколишнього середовища», які мали вплив упродовж усього попереднього життя дитини та характеризують оточення зараз.

У контексті соціальної моделі говорять про те, що проблеми «не в людині», не в тому, «що людина не може», а проблеми/бар'єри, насамперед, в оточуючому середовищі.

Згадайте приклад про бібліотеку: «для усвідомлення різниці між медичною та соціальною моделями сприйняття інвалідності пропонують відповісти на запитання: «Чому людина на кріслі колісному не може відвідати бібліотеку або відчуває значні труднощі?» Якщо відповідь сформульовано за принципом «тому, що людина не може піднятися сходами», міркування знаходяться у межах медичної моделі, акцент залишається на порушеннях та їх наслідках («людина не може»). У контексті соціальної моделі акценти зміщуються до бар'єрів у оточуючому середовищі; відповідно – «людина відчуває труднощі при користуванні бібліотекою тому, що бібліотеку не обладнано пандусом, стелажі розміщено занадто високо тощо».

Фактори навколишнього середовища можуть стосуватися ставлення та цінностей, нормативних документів, фізичного облаштування, системи послуг, застосування технологій, навчальних методів та матеріалів тощо.

Фактори навколишнього середовища можуть визначати розвиток дитини на попередньому етапі, можуть чинити вплив у даний момент.

Розглянемо такі групи факторів:

– фактори/чинники, що впливають на весь хід розвитку дитини; серед таких факторів можемо розглядати вчасне діагностування порушення, раннє втручання, оптимальне слухопротезування, супровід міждисциплінарної команди фахівців, інформаційно-психологічну підтримку батьків, дошкільну освіту та ін.; залежно від індивідуальних можливостей дитини, запитів батьків серед факторів – мовленнєве/жестомовне комунікативно насичене середовище; розвиток слухового сприймання та мовлення; залучення жестомовних педагогів; адаптації методів, матеріалів тощо.

Такі фактори суттєво впливають на розвиток дитини з порушеннями слуху, на ступінь прояву освітніх потреб (труднощів).

Наявність зазначених чинників, застосованих відповідно до індивідуальних особливостей дитини, запитів батьків позитивно впливає на розвиток дитини, а їх відсутність – негативно [2].

– умовно друга група факторів навколишнього середовища – *як саме облаштовано середовище, в якому буде чи вже навчається дитина, якою мірою враховано її потреби.*

Потреби передбачають необхідність адаптації освітнього середовища (створення індивідуальної програми розвитку, адаптацію методів, матеріалів, результатів діяльності тощо, модифікацію навчальних програм, залучення підтримки фахівців та допоміжних засобів навчання).

Першим рівнем підтримки є дотримання принципів «*універсального дизайну*» в класі/групі – таких умов, за яких зручно навчатися всім (достатність освітлення, відсутність зайвих шумів, наочність, покрокові інструкції, практичні приклади застосування знань тощо).

Універсальний дизайн середовища закладу освіти передбачає цінності/ставлення, нормативні документи, фізичне облаштування, методи та засоби навчання, матеріали; є позитивним фактором навколишнього середовища, що створює основу для рівного доступу до освіти для багатьох учнів.

Проте для частини учнів будуть потрібні адаптації та модифікації.

Потреби залежать від середовища: дитина, яка спілкується жестовою мовою у жестомовному середовищі немає особливих освітніх потреб, оскільки співрозмовники використовують зрозумілу для всіх учасників мову. В інклюзивному класі, де учні і вчителі спілкуються усним словесним мовленням, для жестомовної дитини будуть існувати бар'єри/перепони на шляху отримання навчальної інформації, комунікації, відтак існуватиме потреба в адаптаціях – перекладач жестової мови, застосування наочності, дублювання аудіо інформації письмовою, субтитри тощо.

З методичних рекомендацій для ІРЦ: «Слід мати на увазі, що виявлені під час обстеження особливості дитини, які не створюють бар'єру на шляху до опанування шкільних знань (що може трапитися внаслідок високих адаптивних можливостей організму дитини або сприятливих контекстуальних чинників навколишнього середовища.), не набувають

статусу особливих освітніх потреб і тому не потребують спеціальних налаштувань освітнього середовища» [1].

Термінологія МКФ: Контекстуальними факторами є фактори, які разом складають повний контекст життя особистості, і, зокрема, фон, на підставі якого стан здоров'я класифікується у МКФ. Існує дві складові контекстуальних факторів: *Фактори навколишнього середовища* та *Особистісні фактори*.

Фактори навколишнього середовища становлять фізичне, соціальне середовище та середовище відносин і установок, в яких люди живуть і проводять своє життя. Ці фактори є зовнішніми для окремих осіб і можуть мати позитивний чи негативний вплив на результат діяльності особи як члена суспільства, здатність особи виконувати дії чи завдання, а також на функції або структуру організму людини.

Фактори навколишнього середовища є зовнішніми для індивіда (наприклад, ставлення суспільства, архітектурні характеристики, правова система).

Слід брати до уваги і те, що фактор навколишнього середовища може бути бар'єром лише тому, що є в наявності (наприклад, негативне ставлення до осіб з обмеженнями життєдіяльності), або тому, що відсутня (наприклад, відсутність необхідних послуг).

Фактори навколишнього середовища становлять компонент МКФ та стосуються всіх аспектів зовнішнього світу, які формують контекст життя особи і як такі впливають на функціонування цієї особи.

Фактори навколишнього середовища включають в себе фізичний світ та його особливості, людський фізичний світ, інших людей в різних відносинах і ролях, ставлення та цінності, соціальні системи та послуги, а також політику, правила та закони.

Полегшуючі фактори є факторами в оточенні людини, які через їх відсутність або присутність поліпшують функціонування та знижують обмеження життєдіяльності. До них відносяться такі аспекти, як доступне

фізичне середовище, наявність відповідних допоміжних технологій та позитивне ставлення людей до обмеження життєдіяльності, а також служби, системи та політика, спрямовані на збільшення залучення всіх людей, які мають певний стан здоров'я в усі сфери життя. Відсутність фактора також може сприяти, наприклад, відсутності клейма (стигми) чи негативного ставлення [3].

Література

1. Методичні рекомендації для інклюзивно-ресурсних центрів щодо визначення категорій (типології) освітніх труднощів у осіб з ООП та рівнів підтримки в освітньому процесі / Л.І. Прохоренко, Н.А. Ярмола та ін. Київ: Інститут спеціальної педагогіки та психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2021. URL: https://ispukr.org.ua/?page_id=8429#.Yrcvy3ZBxPY (дата звернення: 28.08.2022).

2. Жук В. В., Литовченко В. В., Литвинова В. В. Новий формат освітнього середовища: діти з порушеннями слуху у дошкіллі : навч.-метод. посібник. Київ : ФОП Симоненко О. І., 2019. 280 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729747>.

3. Міжнародна класифікація функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я, 2018. URL: <https://moz.gov.ua/mkf> (дата звернення: 28.08.2022).